

DOSAR

Compania Unirea Arhitecti - 1.12.1953

Arhitectura in perioada de epoca
si modernizarii in Tara Romanasca
in Haldove - Sec. XVII - XVIII

Doctia Arh. St. Bold

Conferința Uniunii Artiștilor

1 - XII - 1953

Arhitectura în perioada de
ceșterea a feudalismului în Țara Românească
și Moldova Sec. XVII - XVIII

Arhitectura în perioada de apogeu a feudalismului în Tara Românească și Moldova. Sec.XVII-XVIII.

Dacă aruncăm o privire asupra mersului evolutiv al arhitecturii în perioada de aproape două veacuri ce cuprinde apogeul feudalismului în Tara Românească și Moldova, vedem cum se desprind din lungul șir de ani, două epoci culminante de înflorire constructivă.

Atunci s'au construit monumente care au avut în-sușirea de a reînsofletea o concepție rămasă îngrădită în făgașurile unui drum prea mult bătătorit și de a deschide perspective noi în creația artistică a celor două țări.

Prima ~~una~~ apare în Moldova în prima jumătate a veacului XVII și este reprezentată prin trei monumente importante de o influență covârșitoare asupra arhitecturii vremii - biserica mare din Dragomirna și bisericile Trei Erarhi și Golia din Iași

Dea de a doua urmează în Muntenia, de la sfârșitul veacului XVII până la începutul veacului XVIII și cuprinde acele manifestări artistice de caracter unitar cunoscute sub denumirea de școală brâncovenească, din care excepționala realizare a Mănăstirii Hurez este cea mai caracteristică.

Un factor nou de care trebuie să ținem seamă în descrierea acestei perioade, este rolul crescând pe care începe să îl dobândească arhitectura civilă.

Construcția de monumente religioase rămâne mai departe pe primul plan al preocupărilor. Viața însă a evoluat, spiritele s'au schimbat. Mijloacele materiale sporite pușe la îndemâna clasei stăpânitoare prin organizația socială a vremii în plin apogeu al regimului feudal, îi permit o preocupare în mult mai mare măsură a problemei locuinței proprii.

O adâncă schimbare a intervenit de la clădirile de dimensiuni modeste cu încăperile joase și slab luminate ale vechilor case domnești, la palatele lui Brâncoveanu cu sălile înalte și luminoase, cu podoaba lor de stucaturi și cu loggiile bogat sculptate deschise spre exterior.

Nicăeri ca în această rașmură de arhitectură, descifrarea schimbărilor condițiilor de viață rămasă intactă în monumentele vremii, nu este mai evocatoare și aceasta ar trebui să fie un imbold pentru mai buna îngrijire a celor puține ce s'au mai păstrat.

S'a văzut cum, în conferințele trecută, printr'o prezentare în paralela monumentelor Moldovei și țării Românești din veacurile XIV - XV și XVI, s'au putut urmări și și sublinia trăsăturile lor comune.

Aceiaș metodă folosită și astăzi va arăta o interpretare încă mai evidentă, explicabilă de altfel și prin evenimentele istorice care au dus la legături mai strânse între cele două țări.

În domeniul construcției de biserică, în Muntenia se ajunsese la începutul perioadei de care ne vom ocupa, la un tip de monument în care fațadele de cărămidă aparentă alternată cu panouri tencuite, în două registre de arcaturi suprapuse tăiate de un brâu median, reprezentau o inghioasă prelucrare a monumentelor de piatră dela Mănăstirea Dealului și Curtea de Argeș.-

1 Redăm aci biserica Mihai Vodă din București ridicată în 1594, ca monument final al acestei evoluții.

2 In Moldova în acelaș timp influența muntenească crescândă ne arată prin biserica Mănăstirea Secu din 1602 un monument care pe un plan de structură moldovenească, prezintă elementele principale ale decorului munteneș, de la brăul median ca cele două registre de arcaturi, până la zimții cornișelor. Concomitent însă nu se renunță nici la vechiul tip moldoveneș după cum ne-o dovedește biserica fostei Mănăstiri Solca zidită în 1620 care în afară de unele influențe de la Dragomirna reproduce în plan și fațade monumentale anterioare.

3 In primii ani ai secolului, în 1609 este ridicată biserica mare a Mănăstirii Dragomirna care prin noul fel de exprimare plastică a volumelor și a decorului, a avut un mare răsunet în arhitectura moldovenească de mai târziu.

4 Ca structură interioară nu se deosebește de bisericile mai vechi decât prin forma rotunjită a pridvorului simetrică cu absida altarului care poate fi o reluare a planului Bălineștilor din veacul XV. Este însă cu totul diferită atât prin construcția fațadelor executate în cea mai mare parte în piatră de talie, cât și prin contrastele puternice și voite care apar în exterior și în interior. Contrast în proporționarea volumelor unde totul este împins în înălțime. Contrast între marea bogăție a bolților impodobite cu nervuri decorative, încărcate cu motive asculptate și suprafața netedă a pereților. Contrast între turla înaltă și subțire acoperită pe toată suprafața cu motive decorative sculptate în piatră și pereții simpli ai fațadelor, întăriți la partea inferioară cu un soclu masiv și ușor decorati la partea superioară cu un dublu șir de console suprapuse. Toate aceste mijloace de exprimare, neobișnuite în arhitectură noastră produc un efect extraordinar de puternic, accentuat de felul în care se află așezat monumentul într-o curte prea mică pentru dimensiunile sale.

Trebuie desigur căutat aci o inspirație din monumentele Rusiei vecină ținând seama de strânsele legături culturale ce existau cu aceeași țară.

În arhitectura Muntenească ^{din} fin veacul XVII în schimb, spre deosebire de veacul precedent, nu mai apar monumente reprezentative în felul celor din trecut ^{de} ~~care~~ să ajungă prin excepționala lor valoare isvor de inspirație pentru viitor.

Epoca este caracterizată prin marea diversitate de planuri și fațade răspândite pe tot cuprinsul țării, în care ^{sunt} se amestecă între ale tipurile anterioare cunoscute.

Această intensă activitate constructivă în adâncime, datorită numărului crescând al boierilor de țară luând parte alături de Domn, la opera de ridicări de biserici, atrage după sine înmulțirea numărului meșterilor și perfecționarea cunoștințelor lor.

Pe de altă parte însă, fărâmițarea posibilităților de realizare care nu mai rămân sub conducerea unitară a Voievodului, aduce o scădere în nivelul artistic al construcțiilor vremii.

Frumoasele fațade în materiale aparente sunt înlocuite printr'un decor pictat pe tencuială, imitație a paramentului ^{vechilor} anterior, interesant desigur prin efectul său coloristic, dar destinat dispariției prin slaba sa rezistență.

Mai apoi o simplă tencuială acoperă modenatura fațadei executată în cărămidă de prestă calitate și grosolan cioplită cu mâna, în locul vechilor cărămizi de format special.

În fotografiile ce urmează redăm :

Un exemplu de fațadă pictată în imitație de cărămidă, biserica Sf. Inărați din Fărgoviște din 1650 interesantă și prin prezența contraforturilor, ecou după cum vom vedea mai departe, al bisericii moldovenești Stelea, ridicată în același oraș și, ca ultimă fază a acestei decadențe ^{în exprimarea plastică} un exemplu de fațadă tencuită, împodobită cu obișnuitul decor al brâului median și al registrelor suprapuse de arcături scoase în relief, care reprezintă biserica din Strehaia din 1645.-

Pe la mijlocul veacului, în timpul lui Matei Basarab, încep să apară două elemente care vor deveni caracteristice pentru monumentele următoare:

Primul este pridvorul deschis cu arcade și stâlpi, așezat în fața pronaosului pe care l'am întâlnit pentru prima dată în veacurile trecute la Tismana și Snagov.

Incepând cu formele grecoie dela Gura Motrului din 1653 ^{el} ~~eu~~ se transformă cu timpul în forma sa definitivă cu arcade și coloane de piatră prevăzute cu baze și capitelle ornamentate așa cum va apare la Colțea spre exemplu ~~și~~ sau la toate monumentele importante de mai târziu.

Al doilea este turnul clopotniță pe pronaos, greoi și masiv, ridicat la început pe plan pătrat, ca la Strehăia din 1645, sau octogonal ca la Vlădești 1657, Călinești în prima sa ^{la} formă și alte monumente contemporane unde nu s'a mai păstrat din cauza cutremurilor, cum e cazul la Golești sau Sf. Împărății din Târgoviște.

Cu timpul această primă formă evoluează și ajunge la dimensiunile elegante ale turlei vecine ^{de pe} ~~la~~ Naosului, după cum vom vedea în veacul următor.

În Moldova însă unde asemenea turn apăruse încă din 1611 la Sf. Nicolae din Suceava, el se păstrează în forma sa masivă inițială și devine un element ~~reciproc~~ aproape nelipsit al bisericilor Moldovenești a vremii, fie că este așezat pe pronaos (Vovidenia - Socola - Bodești), fie pe pridvor - Nicorița, Barnowschi - Bârnova din Iași, fie lateral ca la Bozieni și Cărligi.

În 1639 se înalță la Iași unul dintre cele mai reprezentative monumente ~~arhitecturale~~ ale arhitecturii moldovenești, biserica Trei Erarhi alui Vasile Lupu. Faima sa a fost dela început subliniată de către cronicarii vremii.

Biserica este prea îndeajuns de cunoscută pentru a mai fi descrisă în deamănuntul. Este destul să reamintim că nici în plan nici în structura sa nu intervin elemente noi, fiind foarte asemănătoare cu biserica din Galata lângă Iași dela sfârșitul veacului trecut.

Uele două turle de egală importanță așezate una pe naos și cealaltă pe pronaos sunt susținute prin obișnuitul sistem de arcuri moldovenesti.

Bogăția decorului este însă neîntrecută. Urmând drumul deschis de meșterii bisericești din Dragomirna, arhitectul care a creat monumentul merge cu mult mai departe și îmbracă întregul ~~perimetru~~ parament de piatră de talie al fațadelor cu o adevărată broderie de sculptură slab reliefată, ce ~~acoperă~~ acoperă pereții din soclu până în cornișă și se ridică deasupra acoperișului pe turlele și bazele lor.

Un brâu median împarte fațada în două. Sub cornișă un dublu rând de console pe piciorușe alungite legate între ele cu arcături trilobate în acoladă înviează ca și la Dragomirna partea superioară a pereților.

Astăzi această desfășurare a sculpturii pe întreaga suprafață fără amenajarea unor câmpuri libere care să odihnească ochiul și, prin contrast, să o scoată mai bine în valoare, ni se pare monotona.

Nu trebuie uitat însă că la origine interveneau și coloare și poleiala de aur ce ornamentau sculptura, care dădeau monumentului un efect pictural asemănător cu acel al bisericilor cu fațade zugrăvite din vremea lui Petru Rareș.

Mai trebuie subliniat că printr'o greșită înțelegere a operei de restaurare toată sculptura a fost reluată și corectată sau chiar refăcută din nou, lucrându-se după tehnica modernă cu rigiditate geometrică a echerului și compasului, ^{(lucrare care a imprimat monumentului} ~~care a atras~~ aspectul rece actual. Cu totul altfel arătau desigur aceste sculpturi executate cu libertate de mână vechilor meștri. Neîngrădiți de grija respectării șablonului, își permiteau improvizații și chiar neîndemânări prin care izbuteau să aducă viață în acest decor inert.

Tru Brâu X
Tru Brâu X
Cursoare Redăm aci, după o gravură veche, înfățișarea ce o ~~avea~~ ^{sau} avea monumentul înainte de restaurare, cu acoperișurile ~~și~~ bulbucate de odinioară.

Biserica fostei Mănăstiri Golia este cel de al doilea monument ridicat de Vasile Lupu în Iași. Această construcție din punct de vedere arhitectonic este mai interesantă decât Trei Erarhi.

Planul are o formă dreptunghiulară, cu absidele laterale cuprinse în zidăria pereților îngroșată în dreptul lor. Interiorul neobișnuit de mare nu mai păstrează pentru susținerea turelor și cupolelor înșirate deasupra, vechiul sistem de arcuri prezise moldovenesti, ci folosește pentru reducerea diametrului lor tehnica rusească a rândurilor de arcuri suprapuse scoase treptat în afară (cocoșnic).

Dimensiunile sale impunătoare, proporțiile armonioase, policromia pereților, aspectul îngrijit al pardoselei de lespezi de marmoră și al candelabrelor de alamă strălucitoare fac din acest interior unul dintre cele mai frumoase ale genului. În exterior fațadele corpului bisericii imbrăcate ca și la Trei Erarhi în întregime cu blocuri de piatră de talie sunt tratate în mod surprinzător într'un stil clasic italianesc ^{de} influență barocă cu totul neobișnuit în vremea aceea pentru țara noastră.

Acest fenomen nu se explică decât prin trecerea vre unor meșteri italieni în drum spre țările din nord (Polonia sau Rusia), reținuți de Voevod pentru executarea operei sale.

Acest amestec de stiluri cu arhitectura fațadelor în stil clasic folosit atunci în Polonia, cu pictura interioară bizantină și cu structura rusească a bolților, a fost subliniată de Petru cel Mare care ~~utilizându~~ vizitând mănăstirile Iașului la 1711 " din toate i-au plăcut mai mult Golia zicând, ne-o spune Ion Neculce " că are trei feluri de meșteșuguri - leșesc, grecesc și moschiecesc ".

Fațadele înzestrate cu pilaștri și capitele lucrate în stilul corintic al barocului italian sunt mărginite la partea lor superioară de o puternică cornișă împodobită cu console și friză sculptată.

Cele 4 turle ridicate cu bazele lor deasupra acoperișului, au fost refăcute în veacul al XVIII în urma prăbușirii celor vechi care a avut loc din cauza unui mare cutremur ce a ținut "un minut de ceas" după cum spune cronicile. Aspectul lor oriental în stilul acelei epoci formează un ~~contrast~~ curios contrast cu fațadele corpului bisericii.

Influența pe care au avut-o asupra arhitecturii din Moldova cele două monumente descrise mai sus a fost imediată și durabilă.

Dăm aci ca exemplu inspirat de Golia biserica ridicată la Cașin în 1655 din timpul lui Gheorghe Stefan construită tot în piatră de talie dar vizibil executată de meșteri neobișnuiți cu asemenea lucrare, dar având desigur printre ei și ~~unele~~ ^{une} unu ^(din cei) care învățase pe șantierele Goliei. Infatisăm deasemenea biserica Mănăstirii Cetățuia ridicată în vremea lui Duca Vodă în 1672 pe un deal lângă Iași, care este o replică a Trei Erarhilor și care prin bunele sale proporții și măsură păstrată în distribuția decorului nu rămâne nici cum mai prejos de modelul său.

Stela Alături de Cetățuia va fi interesant să examinăm altă replică a Trei Erarhilor lucrată tot de meșteri moldoveni în țara vecină a Munteniei la Târgoviște.

Se cunoaște motivul ridicării acestei biserici de către Vasile Lupu, ca schimb de bune ~~relații~~ relații între două războaie.

Ca și la Trei Erarhi găsim aceleași 2 turle, aceeași bază stelată, aceeași distribuție interioară și totuși prin folosirea zidăriei tencuite în locul pietrei, prin felul de tratare al decorului cu firide și ciubece în relief caracteristic muntenestei arhitectura monumentului ne arată o tendință de asimilare la noul său mediu.

Prezența acestui exemplar de arhitectură moldovenescă în mijlocul Munteniei nu a rămas fără rezultat.

Astfel, apar la o serie de biserici muntenestești ~~în~~ contraforții folosiți ca și în Moldova în scop decorativ de meșteri ce nu li înțelegeau rostul, cum ~~era~~ ^{era} de exemplu la bisericile Sf. împărați din Târgoviște și Golești.

Apar deasemeni și acele ancadrame de piatră la uși și la ferestre lucrate în stilul gotic moldovenesc care încă pentru multă vreme vor rămâne sub o formă din ce în ce mai degenerată.

În jumătatea a doua a veacului, în Muntenia se zidește la 1655 un frumos monument la București, biserica Mitropoliei azi Patriarhia, care reproduce prin distribuția interioară dela Mănăstirea Argeșului, cu pronaosul compartimentat prin coloane susținând turla având în plus un impunător pridvor deschis cu coloane, adăugat în față după houl obicei al vremii.

Opera de mari dimensiuni, cu 4 turle înalte ridicate deasupra acoperișului ea formează legătura cu puținele biserici de acest fel ridicată mai târziu la Cotroceni și apoi la Văcărești, în veacul următor.

Odată cu sfârșitul veacului se produce fenomenul ^{un} invers. De unde până acum activitatea constructivă în Moldova a fost ridicată la un înalt nivel ~~mult~~ mult superior realizărilor numeroase dar modeste din Muntenia, vom vedea că în arhitectura moldovenească începe o perioadă de lăncetare, cu opere din ce în ce mai slabe pe când în Muntenia începe înflorirea epocii lui Brâncoveanu.

Ca un cuvânt înainte al acestui nou avânt intervin monumentele ridicate de Spătarul Mihail Cantacizino interesante atât pentru formele originale folosite cât și pentru decorul sculptural premergător operelor ce vor urma.

Astfel pridvorul bisericii Colței din 1699 arătat mai sus reprezintă deja prin coloanele sale de piatră, prin capitelele și portalul bogat împodobit cu sculptură un perfect exemplu al noului fel de interpretare în plastica fațadelor. Menționăm aci că balustradele actuale sunt așezate ulterior și sunt singurele bucăți ce se mai păstrează din fostul turn al Colței.

Felul în care au fost întrebuințate care nu dăunează într'un nimic înfățișarea bisericii ne arată cum ar trebui procedat de fiecare dată când trebuiesc salvate fragmentele unui monument dărâmat.

Fundeni

Biserica Fundeni ridicată în acelaș an ~~1703~~ are deasemni un frumos pridvor dar mai ales acel excepțional și minunat decor exterior în stucatură care va avea să decoreze și pereții palatelor lui Brâncoveanu.

Cu excepția acestor câteva biserici ridicate de Spătarul Cantacuzino la Colțea, Fundeni, Berca R.Sărat sau Sinaia, care toate aduc o notă originală în arhitectură sau decor, structura interioară și alvătirea planului nu se mai schimbă la monumentele acestei epoci.

Specificul clădirilor din epoca lui Brâncoveanu și următoare îl formează decorul pictural și mai ales sculptural care ia un având deosebit. Coloane și capitele de piatră, balustrade ajurate, pietre străpuse la ferestre, portale și ancadrame de uși și ferestre cu motive florale și animale mult mai numeroase, mai bogate și mai liber tratate decât până atunci se înmulțesc sub mâna unor meșteri din ce în ce mai stăpâni pe uneltele lor și depășesc cu mult decorul de piatră folosit mai înainte.

Clădirile Mănăstirii Hurez ridicate între 1691 și 1703 alcătuiesc un ansamblu unitar unde poate fi urmărită toată această nouă activitate sculpturală, fie la pridvorul bisericii, sau la schiturile dinprejur, fie la paraclis și la foișoare nu toate executate în acelaș an dar într'o perfectă unitate de stil.

Această nouă interpretare și aplicare a elementelor sculptate în decorul fațadelor este completată uneori și cu pictură

Astfel la biserica din Doicești din 1706 apar motive picturale la brâuuri, cornișe și ciubucuri. Se pretece aceleăș fenomene întâlnit în Moldova în epoca lui Petru Rareș când pictura ingrădită până atunci în granițele pridvorului scapă în afară prin golurile deschise ale arcadelor și se răspândește pe fațade.

Unul după altul în scurt interval de timp datorite acestei epoci de înflorire artistică apar monumente de primă importanță.

Mănăstirea Antim ridicată în 1715 cu cele două turlă de curând refăcute și cu interesantul său pridvor cu acele coloane ridicate pe pedestal, singurele de acest fel cunoscute în arhitectura noastră, și cu acel foarte frumos portal, mutilată într'o epocă târzie prin deschiderea

răzasei actuale.

Un an mai târziu în 1716 Văcărești a cărui soartă vitregă împiedică de decenii o mai îndeaproape cunoaștere este ultima operă de mare valoare creată de vechii noștri meșteri.

În ansamblul său deși desfigurată de adausuri și prefaceri se citește cu ușurință compoziția primitivă.

Biserica este excepțional de mare și sculpturile care împodebesc elementele de piatră ale coloanelor sunt de o excepțională bogăție.

Ca plan și structură face parte din categoria ~~acei~~ ^{aratate} ~~vărate~~ mai sus ~~ca~~ derivând direct de la Mănăstirea Argeșului.

O ultimă înflorire a formează mănunchiul de biserici cu turlă și turn clopotniță de egale dimensiuni, înalte și bine proporționate care se găsesc în acea epocă în multe părți ale țării și al căror reprezentant de seamă în București este biserica Crețulescu prea cunoscută pentru a mai fi redată aici, care a suferit trebuie să o spunem, oarecari denaturări în opera de restaurare prin menținerea aparentă a unui parament inițial tehnic și prin înlocuirea cu piatră a unor elemente ce au fost de cărămidă.

În Moldova în acest timp continuă să dăinuiască reminiscențele arhitecturii de piatră a Goliei, transpuse însă și interpretate uneori cu mult simț artistic în materiale minore. Fațadele bisericii Sf. Teodor și Sf. Gheorghe din Iași ne arată asemenea exemple.

Ultima caracteristică a epocii ne arată noile transformări suferite în organizarea socială a vremii, la sfârșitul epocii feudale. Mijloacele de producție încep să nu mai rămână un monopol al clasei încă stăpânitoare. Această transformare apare evidentă în arhitectura bisericească a vremii.

Ctitorii fac parte acum din breasla negustorilor iar ~~într-un~~ ^{în curând} vor apare și vremea henumăratelor bisericiuțe de țară ridicate de țărani, care prin decorativul lor desăvârșit pot rivaliza cu numeroase biserici mai pretentioase.

Mai toate aceste monumente sunt de dimensiuni mici prevăzute cu o singură turlă, ⁴ au toate ca element principal al decorului un pridvor îngrijit lucrat având coloane și capitule de piatră cu arcade simple sau compuse. Cu sau fără brâu median fațadele sunt împodobite cu arcaturi polilobate intrate în grosimea zidului.

Dăm aci ca exemplu:

- biserica Stravopoleos cu vestitul pridvor sculptat în care se constatămăestria atinsă de meșterii formații în epoca lui Brâncoveanu

- biserica Sf. Elefterie 1751 cu pridvorul mai simplu dar de proporții desăvârșite și în sfârșit ca exemplu de arhitectură frumos împodobită cu pictură.

- biserița schitului Scăueni

- biserica Slăvești

Înainte de a încheia capitoul și de a trece la manifestările de arhitectură civilă, trebuie să ne oprim un moment asupra construcțiilor mănăstirești care ca și în vremurile din trecut ^{importante} ~~se prezintă~~ ^{continuă să} reprezintă o parte de seamă a arhitecturii religioase.

Începând din veacul XVII înaltele ziduri întărite cu care încep să se înconjoare atât vechile așezări cât și cele noi ridicate, formează principala caracteristică a mănăstirilor în această epocă. Explicația este ușor de găsit dacă urmărim cursul istoriei. Este timpul slăbirei autorității statale turcești când diferitele căpetenii de raiale organizează incursiuni de pradă în țările românești vecine.

Din lipsa cetăților ^{de aparare} de odinioară datorate din ~~xxx~~ ordinul stăpânirii turcești, diferitele așezări mănăstirești sîlitate să se apere ^{cu propriile mijloace} singure încep să se organizeze pentru a putea răspunde la asemenea atacuri.

Mănăstirea Dragomirna cu înaltele ziduri de piatră dimprejur, prevăzute cu metereze înguste pentru tragere, cu drum de strajă și puternice turnuri întărite la colțuri este cel mai sugestiv și bine păstrat exemplar al unei asemenea așezări întărite.

In cadrul acestor mănăstiri

- a- Loc de refugiu x Plumbuita Casa domnească
- b- Băsedinte de odihnă x Paraclis Mitropoliei Paraclisul
- x Vadu Huruz
- x Foișor Dionisie
- x Comana chilii
- Antim
- Antim Creatoria
- Aninasa

Concluzii

În încheiere, cîntînd a extrage învățămintele
ce pot decurge din cercetarea operei predecesorilor noștri,
ne vom opri asupra următoarelor caracteristici:
Sînt al proporțiilor, sînt al măsurii, sînt al
coloritului, cîta seare sînt înșurșurile pe
care le considerăm mai de seamă în realizările
mestierilor din trecut.